

Doc. dr Miodarka Tepavčević

Jezik masovnih medija

Osnovne studije – Sportski novinari i treneri

Fakultet za sport i fizičko obrazovanje

Univerziteta Crne Gore

O OBLICIMA RIJEČI

Prirodno je što se u svakoj kulturnoj sredini jeziku posvećuje pažnja, što se on njeguje, čuva od kvarenja i usavršava. Prosudjujući o tome koje jezičke pojave treba podržati, a koje odbaciti, moramo istovremeno voditi računa o nekoliko mjerila.

Bogatstvo jezika. Razvijeni jezici, a to su danas po pravilu jezici naroda sa savremenom kulturom i civilizacijom, raspolažu ogromnim brojem riječi koje „pokrivaju” pojmove vezane za sve grane modernog života.

Jasnost. Iskaz mora prenijeti sva značenja koja mu je namijenilo govorno lice, i to na takav način da ga slušalac lako i brzo shvati. Da bi se postiglo ono prvo, potrebno je da arsenal jezičkih jedinica, onih u rječniku, morfologiji i sintaksi, bude dovoljno bogat te da njihova značenja budu jasno razgraničena, što zahtijeva određenu stabilnost u jeziku.

Ekonomičnost iskaza smanjuje napor na objema stranama omogućujući da se pažnja održi i da komunikacija bude prijatnija.

Najčešće dileme koje se javljaju kod pravilnosti oblika su sljedeće.

Imenice

Imenice sa završetkom **-ka, -ga, -ha** mogu u **dativu** i **lokativu** imati nastavak **-ci, -zi, -si**, ili zadržati neizmijenjen suglasnik (**-ki, -gi, -hi**). Sigurnih pravila nema, mnoge imenice imaju oba oblika (npr. *freski* ili *fresci*, *epohi* ili *eposi*), te je moguće dati samo okvirna uputstva.

Neizmijenjen suglasnik uglavnom zadržavaju:

- a) imena i imenice koje označavaju živa bića:

Jovanki, Luki Olgi, Mihi, baki, tetki, koki, profesorki, Dalmatinki, kolegi itd.

(Dublet: *slugi* i *sluzi*, a samo *djevojci* i samo *vladici*);

- b) imenice na **-cka, -čka, -ćka**:

kocki, mački, tački (ne *taćci*), *kopački, voćki*;

- v) imenice stranog porijekla na **-ga**:

vagi, ligi (ne *lizi*), *sfingi, tajgi*, itd.;

- g) većina stranih geografskih imena:

Meki, Kostariki, Kazablanki, Volgi, Malagi, Katangi itd. (Ipak: *Africi, Americi, Aljasci, Atici*);

- c) što se tiče imenica na **-tka**, one dvosložne ne mijenjaju suglasnik:

motki, četki itd.; izuzetak je samo *bitka – bici*.

Višesložne mogu imati oba oblika:

zagonetki i *zagoneci*, *čestitki* i *čestici* itd.

Među padeže s najviše kolebanja u obliku spada **vokativ** jednine, prvenstveno u muškom rodu. Njegov nastavak je **-e** (*kume, junače* itd.), odnosno **-u** ako se osnova imenice završava na palatalni suglasnik (lj, nj, j, š, ž, č, dž, ć ili đ):

kralju, mužu, mladiću itd.

Kod mnogih osnova, međutim, mogu se javiti oba nastavka:

care, majstore, ali *gospodar* (običnije nego *gospodare*), *frizeru*; *sekretaru* i *sekretare*; *vitez – viteže*, ali *Francuz – Francuzu*.

I vokativ jednak nominativu, protiv kojeg su se gramatičari dugo borili pripisujući ga stranom uticaju, danas se sve više širi. Sasvim uobičajen kod imenica kao:

patak, mačak, tetak,

i imena ili prezimena kao:

Štefek, Hašek, Zebec, Čajavec (gdje bi se vokativ na **-e** ili **-u** teško mogao napraviti ili i ne postoji),

on se danas dopušta i za strana imena i prezimena sa završetkom na **-k**, **-g**, **-h** ili **-c**, npr.

Džek, Gluk, Masarik, Lang, Spilberg, Hajnrih, Bah, Fric, Kac itd.

Kod ostalih stranih imena i prezimena treba upotrebiti vokativni nastavak gdje god je to moguće, dakle:

Džozefe, Roberte, Dipone, Hapsene, Milere ili *Mileru* itd.

Pogotovu to važi za naša (muška) prezimena na **-ić**, čiji vokativ mora obavezno imati završetak **-iću**.

Nastavak **instrumentala** jeste **-om** (*čovjekom* itd.), odnosno **-em** poslije palatalnih suglasnika:

kraljem, brojem, Milošem, nožem, mladićem.

Ipak, i poslije palatalnog suglasnika nastavak će biti **-om** ako tom suglasniku prethodi **e**:

hmeljom, sprejom, padežom, skečom itd.

Odstupanja od ovih pravila javljaju se kod imenica na **-ar**, gdje su često oba nastavka jednako uobičajena

kritičarom i *kritičarem*, itd.,

zatim kod nekih na **-š**, **-ž**:

Kišom, Bušom, kolažem i *kolažom, prestižom,*

i onih na **-c**, gdje se nastavak **-om** javlja samo uz neke imenice stranog porijekla:

špicom, blicom, Francom itd.,

dok domaće imaju **-em**:

ocem, pravcem, itd. (uz pravilo o disimilaciji, dakle *zecom, mjesecom, kepecom*).

U **genitivu** množine, za imenice ženskog roda čija se osnova završava na dva ili tri suglasnika, nastavak je u nekim slučajevima **-a** (sjaj *zvijezda*), u nekima **-i** (Nema više *tajni*), a u nekima se, uz završetak **-a**, umeće i nepostojano **a** između suglasnika (*usana, lutaka, ovaca* i sl.).

Imenica *skripta* ima samo množinu srednjeg roda. Otuda je njen genitiv *skripata*, akuzativ je jednak nominativu (*Čitao sam skripta*), a dativ, lokativ i instrumental glase *skriptima* (ne *skriptama*). Pogrešno je mijenjati je kao jedninu ženskog roda („prvi dio skripte”, „čitam skriptu”, „u skripti”).

Imenice *akt, fak(a)t, dokumen(a)t* imaju množinu *akti, fakti, dokumenti* ili (po latinskom, gdje su to imenice srednjeg roda) *akta, fakta, dokumenta*. Prvom obliku daje se prednost, ali se ni drugi ne može smatrati nepravilnim (posebno *akta* u značenju „spisi”, npr. staviti u *akta*). U umjetničkom značenju (slika njenog tijela) *akt* ima množinu *aktovi*.

Pored ovih opštih napomena o padežima, potrebno je upozoriti i na imenice (najčešće vlastita imena) sa specifičnim završecima koji se ne uklapaju uvijek u uobičajene obrasce promjene.

Imenice stranog porijekla na **-o** pokazuju mnogo nepravilnosti u pogledu roda, promjene i zadržavanja krajnjeg vokala. Po pravilu bi se to **o** moralo zadržavati kada je dugo (najčešće zato što je u izvornom jeziku naglašeno, a to važi prije svega za francuske riječi),

npr. *biro – biroa, metro – metroa, plato – platoa*;

kratko nenaglašeno **o** gubi se ispred padežnog nastavka, npr. *vaterpolo – vaterpola*.

Imenice stranog porijekla sa završetkom **-e** muškog su roda:

kupe, atelje, bijenale itd.

Izvjesno kolebanje javlja se samo kod imenice *finale*, koja je u muzici češće muškog roda a u sportu češće srednjeg (što važi i za *polufinale* i *četvrtfinale*). Oba ova roda mogla bi se prihvatiti, ali ne i promjena po ženskom rodu množine, koja se ponekad sreće („u polufinalama” umesto „u polufinalu”).

Imenice sa završetkom **-lac** ponekad se javljaju s pogrešnim -oc u nominativu („nosioc”, „rukovodioc”, „davaoc”, „starosjedsoc” itd.), a još češće s pogrešnim genitivom množine („nekoliko činioca”, „mišljenje televizijskih gledaoca”, „grupa taoca” itd.). Pravilno je, naravno samo:

nosilac, posjetilac, starosjedjelac itd.,

a u genitivu množine *nosilaca, posjetilaca, starosjedjelaca* itd.

To l ostaje i kad se napravi imenica na **-stvo** (*tužilaštvo, pregalaštvo* itd.).

Od imenica sa završetkom **-ica** prisvojni pridjev je na **-ičin**:

učiteljičin, drugaričin, kraljičin, Miličin, Dobričin, itd., a ne *učiteljicin* itd.

Izuzetak su ipak imenice na -čica, npr. *devojčicin, krojačicin, Ančicin*.

Imenica *bezbroy* u današnjem jeziku može biti nepromjenljiva, odnosno ponašati se kao prilog za količinu: „U bezbroy slučajeva ukazao je na...”. To ipak ne važi za imenicu *niz*, koja jasno zadržava svoje osnovno značenje. Stoga se ne mogu smatrati pravilnim primjeri kao „Dopunio je svoje izlaganje sa niz korisnih sugestija”, „Poslije niz godina našli su se na starom mjestu” i sl. Tu se mora *niz* upotrijebiti u odgovarajućem padežu (Dopunio je izlaganje nizom sugestija, poslije niza godina) ili zamijeniti prilogom mnogo.

Zamjenice, pridjevi

Od zamjenice **sav** srednji rod glasi **sve**:

sve vrijeme, sve selo, sve troje, sve naše uzaludno dogovaranje i sl.

Oblik *svo*, mada se sreće, ne spada u standardni jezik.

Neodređene zamjenice s prvim dijelom **ni-** ili **i-**, kad su upotrebljene s prijedlogom, rastavljaju se na dva dijela: *nikakva veza*, ali *ni u kakvoj vezi*.

U poređenju pridjeva, oblici „višlji” i „visočiji” nipošto ne idu u standardni jezik: pravilno je samo *viši, najviši*, kao i *stroži, najstroži*.

Glagoli

Kao najpromjenljivija vrsta riječi, glagoli mnogim svojim oblicima mogu zadavati teškoće.

Od glagola **izviniti (se)** sadašnje vrijeme glasi:

izvinim, izviniš, oni izvine, a prošlo *izvinio sam (se), izvinila sam (se)* –

neppravilno: *izvinem, izvineš, oni izvinu, izvinuo sam (se)*, što su oblici od glagola *izvinuti – saviti*.

Slične greške, međutim, javljaju se i kod nekoliko drugih glagola:

a) **Okaniti se:**

okanim se, nek se on okani toga, nek se oni okane, okanio se, okanila se;
pogrešno je *okanuti se, okanem, okanuo*.

b) **Zaspati:**

zaspim, zaspíš, čim oni zaspe (ne *zaspem, zaspješ, oni zaspu*, što su oblici od glagola *zasuti – zatrpiti*).

v) Za glagol **spasti, spasem**

(*spaseš, oni spasu, spasao, spasla, spasen*) još nema saglasnosti među stručnjacima da li se kao standardan može priznati i oblik *spasiti, spasim* (*spasiš, oni spase, spasio, spasila, spašen*).

Ukoliko se dopusti i ovaj drugi oblik, mora se priznati i trajni oblik *spasavati* (pored dosadašnjeg *spasavati*). Za sada je svakako bolje dati prednost oblicima *spasti* i *spasavati*.

Još nekoliko češćih glagola kod kojih se javljaju greške ili dvojstvo oblika, prvenstveno u sadašnjem vremenu i zapovijednom načinu:

a) **slomiti** –

mijenja se kao *lomiti*, dakle *slomim, slomiš, oni slome*, trpni pridev *slomljen* (pogrešno je *slomijem, oni slomiju, slomijen*);

b) **popeti** (se) –

popnem (se), popneš (se), oni (se) popnu; nikao *popenjem, popenješ, popenju*.

Fonetska promjena (jotovanje) kojom se mijenjaju suglasnici u oblicima trpnog pridjeva kao *nosim – nošen, vozim – vožen, gradim – građen* moguća je samo kod glagola koji imaju sadašnje vrijeme na **-im**, ne kod onih na **-em**.

Otuda prema **donijeti** –

donesem imamo *donesen*, a tako i *unesen, odnesen, iznesen* itd., ne *donešen* i sl.;

prema **uvesti** –

uvezem trpni pridjev je *uvezen*, a tako i *dovezen, izvezen, odvezen* itd., ne *uvežen* itd.;

prema **gristi** –

grizem biće *grizen, zagrizen, odgrizen, ugrizen* itd., ne *grižen* itd.;

od **(u)krasti** –

(u)kradem trpni pridjev je *(u)kraden*, ne *(u)krađen*.

Glagolski prilog sadašnji gradi se dodavaljem nastavka **-ći** na treće lice množine sadašnjeg vremena:

skaču-ći, vide-ći itd.

Otuda od glagola **poznavati** ovaj oblik ne može glasiti poznavajući (kako se često čuje), nego *poznajući*.

Slične greške sreću se ponekad i kod drugih glagola, npr. pridavajući, zadavajući, zalagajući se, pisajući, treptajući, umjesto ispravnog *pridajući, zadajući, zalažući se, pišući, trepćući*.

U pogodbenom načinu (kondicionalu) ne treba nikad zaboraviti da se prvo lice množine gradi sa **bismo** a drugo sa **biste**:

neppravilno je „da možemo, rado bi vam pomogli”, „šta bi vi učinili na mom mjestu?”

pravilno: rado *bismo* vam pomogli, šta *biste* vi učinili?

U zapovednom načinu (imperativu) glagola kao što je *piti, pijem* sva tri oblika imaju j:

pij, pijmo, pijte.

To isto važi za sve glagole čije se prvo lice sadašnjeg vremena završava na -ijem, dakle i:

popij (popijmo, popijte), pokrij (pokrijmo, pokrijte), brij (brijmo, brijte), sašij, ušij, prišij, razbij, izbij, lij, nalij, dolij, ulij, prolj, navij, uvij, umij itd.